

Zygmunt Bauman

Individualizovaná společnost

MLADÁ FRONTA

2004 (orig. 1999)

Po zhroucení premoderní, sebereproduktivní rutiny bylo především třeba zavést a udržovat řád: *strukturovat* lidskou situaci. Představa „struktury“ odkazuje k manipulaci s mírou pravděpodobnosti: situace je „strukturovaná“, pokud jsou některé věci pravděpodobnější než jiné, některé naprosto nepravděpodobné, a jestliže hierarchie pravděpodobnosti zůstává poměrně stabilní. Udržování řádu lze koneckonců převést na zvyšování pravděpodobnosti jednoho typu chování a zmenšování pravděpodobnosti (nebo úplné eliminaci) typů jiných. Pokud je toto snažení úspěšné, pak se běh událostí stává předvídatelným a důsledky jednání se dají předem odhadnout; jinými slovy je možné dopředu profilovat budoucnost.

Raná moderna je pověstná množstvím vydávané, čtené a podrobně rozebírané utopistické literatury. Moderní utopie přitom rozhodně nebyly pouhé rozlety fantazie nebo maršivé produkty zdivočené představivosti. Byly to náčrtky nadcházejícího, lidmi ovládaného světa, které vyhlášovaly odhodlání takový svět vytvořit a vážně řešily, jakých prostředků k tomu bude zapotřebí. Byly to také zkumavky, ve kterých se mísily základní složky moderního myšlení a ve kterých se usazovala a získávala tvar masa moderních ambicí. Nápadným rysem moderních utopií bylo to, jakou pozornost věnovaly puntičkářskému plánování prostředí všedního života: s jakou pečlivostí parcelovaly a rozvrhovaly prostor města, ve kterém napříště měla žít většina, ne-li všichni obyvatelé budoucích světů. Doufalo se, že průzračnost a jednotnost vnější struktury zajistí podobnou průzračnost a jednotnost lidského chování, takže nezbude žádný prostor pro váhavost, nejistotu či ambivalenci.

Předpojatosti autorů a čtenářů raně moderních utopií poměrně nedávno do hloubky prozkoumal a důkladně zdokumentoval Bronislaw Baczko.⁴⁰ Kriticky srovnal desítky populárních utopistických pojednání z této doby a dospěl

⁴⁰ B. Baczko, *Lumières de l'Utopie*, Paris 1978; citováno podle anglického překladu J. L. Greenbergové *Utopian Lights, The Evolution of the Idea of Social Progress*, New York 1989, zvl. str. 219–235.

k závěru, že „v průběhu století jenom znovu a znovu vynalézají stále totéž město“. Utopistické nápady byly navzájem nápadně podobné, což je jasné svědectví sdílené obsese, ze které všechny pramenily: byla to touha po průzračnosti a jednoznačnosti situace, která by dokázala vyléčit nebo zažehnat muka riskantní volby. „V těchto městech není nic neuspořádaného: ve všem vládne dokonalý a jasný pořádek“, „člověk se tu snadno vyzná“. „Všechno má svou funkci“, „vládne tu dokonalá pravidelnost. Ulice jsou široké a přímé, takže člověk cítí, že byly plánovitě rozvrženy.“ „Téměř všechny části města jsou navzájem zaměnitelné.“ Tato města „se navzájem natolik podobají, že když člověk navštíví jedno, má pocit, že viděl všechna“. „Cizinec se nemusí na nic ptát [...], architektura k němu hovoří univerzálním jazykem.“ A ještě jedna důležitá věc: utopistické návrhy tlumočí myšlenku *absolutního počátku*, která se měla stát základní premisou moderního jednání. Dokonalý řád nemůže povstat z vnitřně dvojznačných, chaotických zákrut dějinných nahodilostí, takže „plánování města se vnímá a pojímá jako odmítnutí *veškerých dějin*“. Města, která chtěli vybudovat utopističtí průkopníci moderního ducha, „nesou žádné stopy po minulosti“; zosobňují „litou klatbu dějin“.

Nejdějinnější ze všech lidských kultur vyhlásila válku dějinám; koneckonců právě tomu se rovná boj proti ambivalenci. Kontext lidského života již nemá být ponechán náhodě, nesmí se připustit, aby byl výsledkem hry svárlivých a nekoordinovaných sil. Prostředí, ve kterém se lidé rozhodují, musí být pečlivě narýsováno a jasně vyznačeno čitelnými, jednoznačnými znaky. Významová nouze i přemíra významu, nedostatek i nadbytek možných *Auslegungen*, představuje nepořádek, který racionální organizace lidského světa nemůže v dlouhodobém horizontu tolerovat a který může pojímat pouze jako *dočasné* narušení. Moderní doba usilovala o to, aby slova a věci, slova a významy do sebe dokonale, jedna ku jedné, zapadaly. Hledal se soubor pravidel bez mezer a výjimečných případů, které by vyžadovaly zvláštní

↓ Jestliže je nebedlivěta jedinou základnou na níž spočívá důvěra v pokrok, pak se nemůžeme divit, že se v našich dobách tato důvěra otřásá. Není těžké odhalit důvody, proč tomu tak je.

↓ Za prvé nápadně chybí jakýkoli činitel, který by byl schopen „vést svět kupředu“. Nejbolestnější a nejméně řešitelnou otázkou našich pozdně moderních či postmoderních časů není problém, „co dělat“ (aby svět byl lepší nebo šťastnější), ale „kdo to udělá“. Ken Jowitt nám oznamuje, že v *Novém světovém nepořádku* skončil „jošovský příběh“, který ještě donedávna určoval, jakým způsobem jsme si utvářeli své představy o světě a o jeho budoucnosti: podle tohoto příběhu byl svět „centrálně organizovaný, pevně ohraničený a velmi dbal na neproniknutelné hranice“. V takovém světě sotva mohla vyvstat otázka po určujícím činiteli: svět „jošovského příběhu“ nebyl nic než spojení mocného činitele a reziduí/účinků jeho jednání. Tato představa měla svou epistemickou bázi ve Fordově továrně a v suverénním státu, jehož působnost spočívala v rozvrhování a spravování řádu (pokud tomu tak nebylo ve skutečnosti, přinejmenším o to usiloval). Obě tyto báze dnes ztrácejí svou moc a s ní také suverenitu a jakékoli ambice. Vyčerpanost moderního státu se možná vnímá naléhavěji, jelikož z politiky zmizela státní moc ovládat věci: rozhodovat, co se má udělat. Zatímco všichni političtí činitelé zůstali trčet na místě, svázáni se svými lokalitami, moc proudí a dostává se tak z jejich dosahu. Naše zkušenost se podobá cestujícím v letadle, kteří vysoko v nebi zjišťují, že pilotní kabina je prázdná.

Za druhé je stále nejasnější, co by měl zmíněný činitel podniknout pro zlepšení podoby světa: v onom nepravděpodobném případě, že by měl dost sil. Ukázalo se, že vize šťastné společnosti, které se v posledních dvou stoletích kreslily tolika barvami a tolika štětci, byly buďto nedosažitelné a bláhové sny, nebo se v nich, pokud se někde vyhlašovala jejich skutečná existence, nedalo žít. Každá forma společenského uspořádání plodila stejné množství trápení jako štěstí (pokud trápení dokonce nepřevážilo). Platí to stejnou měrou pro oba zásadní pro-

tivníky: pro marxismus, který je dnes mrtev, a pro ekonomický liberalismus, který dnes vládne. Stejně jako v případě ostatních vážných protivníků, také zde zůstala a zůstane bez odpovědi otázka Françoise Lyotarda, „jaký typ myšlení dokáže zabránit Osvětlení při obecném [...] pochodu k univerzální emancipaci“. Doby „jošovského diskurzu“ jsou pryč: všechny již uskutečněné vize světa „na míru“ působí odporně a všechny ostatní jsou podezřelé. Jdeme dnes po cestě, aniž bychom znali cíl, nehledáme „dobrou společnost“ ani nedoufáme, že bychom nějakou našli. Výrok Petera Druckera, „už žádnou spásu prostřednictvím společnosti“, přesně vystihuje dobovou atmosféru.

Moderní románci s pokrokem, se životem, který může a má být neustále předěláván, stávat se „novým a lepším“, ovšem ještě neskončila a pravděpodobně jen tak neskončí. Modernita nezná žádný jiný život než ten, který jsme si „udělali“: život moderních mužů a žen je úkol, nikoli danost, a je to úkol, který je vždy nedokončený a neustále vyžaduje více péče a úsilí. Lidská situace v její „pozdně moderní“ či „postmoderní“ podobě způsobuje, že tato forma života je ještě obtížnější: pokrok již není dočasná záležitost, která snad povede k dokonalému stavu (kdy všechno, co se mělo udělat, už bude uděláno a nebudou potřeba žádné další změny), nýbrž setrvalý stav, vlastní smysl „přežívání“.

Jestliže nám dnešní představa o pokroku připadá cizí, a jsme proto na rozpacích, zda nám ještě vůbec náleží, pak je důvodem to, že pokrok stejně jako mnoho jiných faktorů moderního života byl *deregulován* a *privatizován*. Byl deregulován, protože otázku, zda něco „nové“ je také lepší, má rozhodnout svobodný konkurenční boj a dokonce i ve chvíli, kdy bylo rozhodnuto, zůstává toto rozhodnutí sporné. A byl privatizován, protože každý člověk má uplatňovat sám za sebe, individuálně, svůj rozum, své zdroje a svou píli, aby se vyšvihl do uspokojivějšího stavu, přičemž za sebou nechává všechny nežádoucí aspekty své vlastní minulosti.

Problém *uskutečnitelnosti* pokroku je nicméně naprosto stejný, jako byl před svou deregulací a privatizací. Přesně jak říká Pierre Bourdieu: abychom mohli rozvrhovat budoucnost, potřebujeme mít v moci přítomnost. Jediný rozdíl je v tom, že v dnešní době má mít v moci přítomnost individuální muž nebo žena. A pro mnohé, možná pro většinu dnešních jedinců je „zmocnění se přítomnosti“ nejisté nebo jim očividně chybí. Žijeme ve světě univerzální flexibility, za situace prudké a beznadějně *Unsicherheit*, která prostupuje všemi aspekty individuálního života: zdroji obživy stejně jako partnerstvím v lásce nebo společenstvím zájmů; ovlivňuje stejně tak parametry profesní jako kulturní identity, způsoby prezentace sebe sama ve společnosti stejně jako vzorec zdraví a dobré kondice, ovlivňuje hodnoty, které stojí za to sledovat, stejně jako způsoby jejich docilování. Bezpečné přístavy důvěry jsou vzácné, navzájem vzdálené a naše důvěra většinou marně hledá zakotvení.

V okamžiku, kdy *Unsicherheit* začíná být trvalá a kdy se jako taková vnímá, jsou plány do budoucna pomíjivé a přelétavé. Čím méně máme pod kontrolou přítomnost, tím méně „budoucnosti“ dokážeme rozvrhnout: úsek času označovaný jako „budoucnost“ se zkracuje a rozmezí života jako celku je rozřezáno na epizody, které člověk zažívá „jenom jednou“. Kontinuita již není známkou zlepšení. Kumulativní a dlouhodobá povaha pokroku uvolňuje prostor tomu, co se objeví v každé epizodě zvláště: význam každé příhody je třeba odhalit a plně spotřebovat dříve, než daná událost skončí a začne jiná. V životě, jemuž vládne předpis flexibility, nemohou být životní strategie, plány a touhy jiné než krátkodobé.

Kulturní a etické důsledky této velké transformace ještě nebyly vážně prozkoumány a můžeme je jen tušit.